

ВИРОБНИЦТВО БДЖОЛОПРОДУКЦІЇ НА ПРИРОДНИХ ФІТОЦЕНОЗАХ РІЗНОЇ ЩІЛЬНОСТІ ЗАБРУДНЕННЯ РАДІОЦЕЗІЄМ ТА ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ

У статті дано оцінку якості продуктів бджільництва за показниками вмісту ¹³⁷Cs, отриманих на природних угіддях північних районів Житомирщини різної щільності забруднення ґрунтів.

Постановка проблеми

Бджільництво займає специфічне міжгалузеве значення в сільськогосподарському виробництві. Як сільськогосподарська галузь бджільництво являється складовою частиною тваринництва. Національною програмою розвитку бджільництва до 2011 року передбачається ріст бджолиних сімей до 6 млн, виробництво меду до 120 тис. тонн, а його експорту – до 20 тис. тонн. Бджоли відносяться до основних запилювачів ентомофільних культур. Їх роль у природних екосистемах виражається в тому, що вони забезпечують запилення біля 80 % всього об'єму медоносних рослин. За рахунок правильного запилення врожайність соняшнику та гречки можна підвищити на 40 %, баштанних культур – на 60 %, плодових дерев – на 65 % [1]. Тобто, крім основної продукції бджільництва (мед, віск, прополіс, бджолина отрута, пилок, маточне молочко, гомогенат трутневих личинок), бджоли беруть участь у запиленні ентомофільних культур. Бджола протягом одного дня відвідує 7–8 тис. квіток, що заслуговує на увагу дослідників.

В умовах зростаючого техногенного забруднення природного середовища актуальною проблемою є вивчення впливу різних факторів на стан бджіл, якість і безпеку продукції бджільництва. Оскільки велика частина бджолиних сімей розміщується на техногенно забруднених територіях, тому отримана продукція бджільництва піддається значному радіонуклідному та антропогенному забрудненню [2, 3].

Аналіз останніх досліджень

Незважаючи на тенденцію зниження вмісту деяких шкідливих речовин у навколишньому природному середовищі, екологічна ситуація останнім часом у певних регіонах залишається несприятливою для виробництва безпечної продукції бджільництва. Найбільш забруднену продукцію отримують із вуликів, які розміщені на радіоактивно забруднених територіях, біля великих масивів лісу, перезволожених луках і пасовищах та на бідних на поживні речовини

грунтах [2, 4, 5]. Це потребує постійного контролю якості і безпеки продукції бджільництва щодо забруднення важкими металами і радіонуклідами.

Мета наших досліджень – визначення вмісту ^{137}Cs та важких металів (Cu, Zn, Pb, Cd) у меді, воску, прополісі, підморі, вироблених в II і III зонах радіоактивного забруднення північних районів Житомирщини та порівняти забрудненість продукції бджільництва, отриманої в різних типах вуликів.

Методика досліджень

Об'єктом дослідження були мед, віск, прополіс і підмор, заготовлені на природних угіддях північних районів Житомирщини з різними щільностями забруднення ґрунтів. Для проведення досліджень були створені стаціонари в с. Борутино (стаціонар № 1) і с. Степки (стаціонар № 2) Овруцького району Житомирської області. На даних стаціонарах розміщені пасіки з різними типами вуликів (українська система, вулик-лежак, борт). Згідно «Загальнодозиметричної паспортизації населених пунктів України, які зазнали радіоактивного забруднення після Чорнобильської аварії», стаціонар № 1 відноситься до 2 зони радіоактивного забруднення зі щільністю 10–15 $\text{Ки}/\text{км}^2$ (стаціонар № 1) і стаціонар 2 до 3 зони зі щільністю забруднення 5–10 $\text{Ки}/\text{км}^2$ [7].

Протягом медоносного сезону з кожного типу вуликів відбирали зразки меду, воску, прополісу і підмору згідно «Методики відбору проб сільськогосподарської продукції та продуктів харчування для лабораторного аналізу на вміст радіонуклідів» [8].

Радіометричний аналіз усіх відібраних зразків проводили гамма-спектрометром з типом детектора БДЕГ-21-Р згідно «Методики гамма-спектрометричного аналізу зразків агробіоценозу і продукції сільськогосподарського виробництва» [8].

Визначення вмісту важких металів у продукції бджільництва проводили у лабораторії Інституту тваринництва НААН України методом атомної абсорбції (спектрофотометр ААС-30).

Результати досліджень

Результати досліджень зразків продукції бджільництва, одержаних на обох стаціонарах у різних типах вуликів, свідчать про значні відмінності щодо накопичення у них радіонуклідів і важких металів (табл. 1).

Аналізуючи дані щодо вмісту ^{137}Cs в меді, виробленого на стаціонарі 1 у різних типах вуликів, видно, що найвища питома активність спостерігається в меді, отриманому у вуликах української системи і складає 899,5 $\text{Бк}/\text{кг}$, (при нормі 200 $\text{Бк}/\text{кг}$), що перевищує ДР-2006 у 4,5 рази, у бортах – 107,8 $\text{Бк}/\text{кг}$ і найменша у вуликах-лежаках – 51,1 $\text{Бк}/\text{кг}$. Мед, отриманий у цих типах вуликів відповідає вимогам ДР-2006 і є придатним для споживання.

Мед, отриманий на стаціонарі 2, має дещо нижчу питому активність ^{137}Cs . Так, найвищий показник активності ^{137}Cs спостерігається у вуликах-лежаках і складає 458,6 Бк/кг, що перевищує ДР-2006 у 2,3 рази. Аналогічна питома активність спостерігається і у вуликах української системи і становить 455,3 Бк/кг. Мед, отриманий у бортях, відповідає вимогам ДР-2006, але вміст ^{137}Cs становить 168,6 Бк/кг, що вище ніж на стаціонарі № 1.

Аналізуючи дані щодо вмісту ^{137}Cs у воску, виробленого на стаціонарі 1 у різних типах вуликів, видно, що найвища питома активність спостерігається у воску, отриманому у вуликах української системи і складає 73,5 Бк/кг, (при нормі 200 Бк/кг), що відповідає ДР-2006, у вуликах-лежаках 43,05 Бк/кг і найменша – у бортях – 10,7 Бк/кг. Віск, отриманий у цих типах вуликів відповідає вимогам ДР-2006 і є придатним для використання.

Віск, отриманий на стаціонарі 2, має аналогічну питому активність ^{137}Cs . Так, найвищий показник активності ^{137}Cs спостерігається у вуликах української системи і складає 76 Бк/кг, що менше ДР-2006 у 2,4 рази. У вуликах-лежаках становить 38,5 Бк/кг. Віск, отриманий в бортях, відповідає вимогам ДР-2006, але вміст ^{137}Cs становить 38,6 Бк/кг, що вище ніж на стаціонарі № 1.

Таблиця 1. Вміст ^{137}Cs та важких металів у продукції бджільництва виробленої на стаціонарах 1 і 2 (середнє за 2009–2010 рр., $M \pm m$)

	Вміст у продуктах бджільництва:									
	Стаціонар 1					Стаціонар 2				
	^{137}Cs , Бк/кг	Cu, мг/кг	Zn, мг/кг	Pb, мг/кг	Cd, мг/кг	^{137}Cs , Бк/кг	Cu, мг/кг	Zn, мг/кг	Pb, мг/кг	Cd, мг/кг
ВУЛИКИ УКРАЇНСЬКОЇ СИСТЕМИ										
Мед	899,5	0,102	0,82	0,14	0,03	455,3	сл	2,71	0,40	0,04
Віск	73,55	0,145	0,87	0,05	-	76	0,09	0,9	0,01	-
Прополіс	87,8	1,68	11,2	1,37	0,105	600,1	1,07	31,7	3,12	0,09
Підмор	160,5	23,22	78,22	3,12	0,532	50,97	21,2	87,0	4,12	0,66
ВУЛИКИ-ЛЕЖАКИ										
Мед	51,1	0,06	2,83	0,21	0,02	458,6	0,05	7,28	0,46	0,06
Віск	43,05	0,197	0,783	0,037	-	38,5	0,10	1,3	сл	-
Прополіс	68,9	0,69	3,20	0,87	0,25	331,4	0,47	2,81	1,01	0,04
Підмор	83,25	22,52	77,70	3,00	0,537	29,29	21,7	87,0	4,12	0,66
БОРТИ										
Мед	107,8	0,157	6,92	0,62	0,105	168,6	0,08	3,19	0,21	0,02
Віск	10,7	2,67	19,65	0,150	0,045	38,6	0,75	3,41	0,03	-
Прополіс	-	0,39	1,40	0,37	0,06	185,2	0,25	2,11	0,64	0,03
Підмор	-	21,85	77,10	3,17	0,667	264	22,7	80,1	3,22	0,53

Аналізуючи дані щодо вмісту ^{137}Cs у прополісі, виробленого на стаціонарі 1 у різних типах вуликів, видно, що найвища питома активність спостерігається у прополісі,

отриманому у вуликах української системи і складає 87,8 Бк/кг (при нормі 200 Бк/кг), що відповідає ДР-2006, у вуликах-лежаках – 68,9 Бк/кг. Прополіс, отриманий в цих типах вуликів відповідає вимогам ДР-2006 і є придатним для використання.

Прополіс, отриманий на стаціонарі № 2, має найвищий показник активності ^{137}Cs у вуликах української системи і складає 600,1 Бк/кг, що вище ДР-2006 у 3 рази. У вуликах-лежаках становить 331,4 Бк/кг, що перевищує ДР-2006 у 1,5 рази. Прополіс, отриманий у бортях, відповідає вимогам ДР-2006, але вміст ^{137}Cs становить 185,2 Бк/кг, що вище ніж на стаціонарі № 1.

Отримані результати досліджень із вивчення концентрації важких металів у меді виробленому у II зоні радіоактивного забруднення (стаціонар № 1) у вуликах української системи відповідають вимогам ДСТУ. Так, вміст Pb у меді, отриманому у вуликах української системи, є меншим за норму у 4,8 рази, а Cd – у 2,5 рази. Концентрація Pb у воску менша за норму у 27 разів, а Cd взагалі не виявлено, у прополісі вміст Pb у 1,5 рази менший за норму, а Cd перевищує норму у 5 разів. Що ж стосується підмору, то концентрація Pb перевищує норму у 3 рази, а вміст Cd – у 10 разів.

У продукції бджільництва, виробленої у вуликах, що розміщені у 3 зоні радіоактивного забруднення (стаціонар № 2), видно, що вміст важких металів у меді, воску і прополісі є в межах допустимих норм, а от у гомогенаті трутневих личинок концентрація Pb перевищує норму у 4 рази, а Cd – у 13 разів.

Аналіз забруднення продукції бджільництва, виробленої у бортях, важкими металами показав, що на досліджуваних стаціонарах, вміст цих речовин перевищує допустимі рівні у таких продуктах як гомогенат трутневих личинок (стаціонар № 1) по Pb і Cd відповідно у 3 і 13 разів та на стаціонарі № 2 перевищує норму у 3 і 10 разів.

Висновки

Мед отриманий із різних типів вуликів у II і III зонах радіоактивного забруднення за активністю ^{137}Cs , істотно відрізняється. Найчистішим за вмістом ^{137}Cs виявився мед у вуликах-лежаках, а найзабрудненішим – у вуликах української системи і перевищує ДР-2006 у 4,5 разів. У бортях активність меду відповідає вимогам ДР-2006 (стаціонар № 1).

На стаціонарі № 2, найчистішим за активністю ^{137}Cs є мед, відібраний у бортях і складає 168,6 Бк/кг, а у вуликах-лежаках і вуликах української системи його активність знаходяться на однаковому рівнях і перевищують ДР-2006 у 2,2 і 2,3 рази відповідно.

Встановлено доцільність виробництва воску, прополісу і підмору, заготовлених на обох стаціонарах, так як продукція відповідає вимогам ДР-2006. Лише прополіс, заготовлений на стаціонарі 2 у вуликах української системи перевищує норму у 3 рази, а у вуликах-лежаках – у 1,5 рази.

Вміст Cu, Zn у продуктах вироблених у різних типах вуликів на досліджуваних стаціонарах відповідає допустимим рівням. На стаціонарі № 1 вміст Pb, Cd перевищує у 3 і 13 разів, а на стаціонарі 2 у 3 і 10 разів відповідно.

Перспективи подальших досліджень будуть направлені на більш детальне вивчення вмісту важких металів і радіонуклідів у продукції бджільництва, виробленої в різних зонах радіоактивного забруднення, що дасть змогу адекватно оцінити якість апіпродукції.

Література

1. *Галатюк О.Є.* Хвороби бджіл та основи бджільництва / *О.Є. Галатюк.* – Житомир: Поліся, 2010. – 344 с.
2. *Бугера С.І.* Виробництво екологічно чистих продуктів глузі бджільництва – актуальна проблема сьогодення / *С.І. Бугера* // Пасіка. – 2008. – № 8. – С. 2–3.
3. *Майструк Г.С.* Важкі метали у ґрунті / *Г.С. Майструк, М.О. Клименко* // Агрохімія і ґрунтознавство. – 2002. – Спец. вип. до VI з'їзду УТГА. – Ч.3. – С. 78.
4. *Алексеев Ю.В.* Тяжелые металлы в почвах и растениях / *Ю.В. Алексеев.* – М.: Агропромиздат, 1987. – 232 с.
5. *Геффел И.* Остатки тяжелых металлов в пчелиных семьях / *И. Геффел* // 29-й Междунар. конгресс по пчеловодству Апимондии. – Бухарест: Издательский дом Апимондии, 1983. – С. 24.
6. *Лебедев В.И.* Динамика продвижения тяжелых металлов в трофической цепи почва растение тело пчелы продукты пчеловодства / *В.И. Лебедев, Е.А. Мурашова* // Новое в науке и практике пчеловодства: материалы координационного совещания и конференции. – М.: ВВЦ, 28.02.–02.03.
7. Загальнодозиметрична паспортизація населених пунктів України, які зазнали радіоактивного забруднення після Чорнобильської аварії / *В.Г. Бебешко, І.А. Ліхтарьов, Л.М. Ковган та ін.* – К., 2010. – 132 с.
8. Довідник для радіологічних служб Мінсільгосппроду України / *Б.С. Пристер, Ю.О. Іванов, В.Г. Гермашенко та ін.* – К.: УНДІСГР, 1997. – 176 с.